

Kontury vývoje vzdělávání českých novinářů

Motto: „Dobrý novinář by měl vědět o všem něco a o něčem všechno.“

Spor o smysl žurnalistického vzdělání je velmi podobný sporu o to, zda první bylo vejce či slepice. Potřebuje novinář odborné žurnalistické vzdělání, či vystačí s talentem? Je lepší ten novinář, který absolvoval univerzitní vysokoškolské žurnalistické studium, či ten, jenž prošel odborným vysokoškolským nebo pomaturitním vzděláním a navíc umí dobře stylizovat, nebo dokonce novinář, který neprošel žádnou vysokou ani jinou odborně zaměřenou školou, má však dar dobrého vyjadřování a vše překlene talentem? Má mít novinář spíše široké všeobecné vzdělání, nebo by měl do některého oboru proniknout hlouběji?

Rozhlédneme-li se po krátkých dějinách vzdělávání novinářů v Evropě a ve světě, zjistíme, že každá společnost si ve své době po svém odpovídá na otázku, jak má vypadat „vzdělaný novinář“, podle platných dobových kulturních norem a uznávaných hodnot. Počátky novinářského vzdělávání v Evropě představuje předávání zkušeností přímo v redakci, formou ne náhodou velice blízkou vztahu mezi mistry a učni v řemeslnické dílně. V některých společenstvích si tento typ výchovy novinářů dodnes udržuje status nejhodnotnějšího možného vzdělání, například v britské tradici. Teprve postupně proniklo vzdělávání novinářů na evropském kontinentu do vyšších škol a ještě později na univerzity. Evropský kontinent dnes představuje nejrozličnější kombinace možných přístupů ke vzdělání novinářů, ale tradičně převažuje vzdělávání v profesních školách, více či méně spolupracujících současně s univerzitami i redakcemi. Zámožská, severoamerická tradice staví převážně spíše na univerzitním vzdělání s přesně vymezeným procentem profesně žurnalisticky orientovaných předmětů. Pro všechny uvedené přístupy platí, že si uvědomují nutnost průběžného vzdělávání. Existující školy, profesní svazy i samotní vydavatelé organizují kurzy pro další vzdělávání, dbají o šíření nových technologií a pěstují diskusi o profesních a etických standardech.

Vzdělávání novinářů se tak stává významnou výpočetnou dobou a společností, o hodnotách, které společnost spojuje s novinářskou profesí, o nárocích, které na žurnalisty klade. Nebude proto bez zajímavosti pokusit se načrtnout v hrubých rysech vývoj novinářského vzdělávání v českých zemích.

Po vytvoření samostatné Československé republiky v roce 1918 se postupně začala nově utvářet i žurnalistická profesce, což souviselo s budováním nového charakteru politického systému a utvářením struktury československé žurnalistiky (postavení deníků, rozvoj časopisů, později i založení Československého rozhlasu). V dubnu 1919 byla nově založena organizace československých novinářů *Syndikát denního tisku československého*, který se později změnil v *Syndikát československých novinářů*. Už v období před první světovou válkou měli ovšem čeští novináři své sdružení *Syndikát pražských novinářů* (a také *Spolek českých novinářů*).

Česká žurnalistika mohla do značné míry navázat na předchozí tradice. Koncem 19. století došlo nejen k výraznému dotváření českého politického a veřejného života, k rozdělení Karlovy univerzity na českou a německou, ale také – podobně jako i v dalších zemích – ke vzniku řady nových českých novinových titulů.

Novináři přitom nepředstavovali v českém prostředí do té míry vyhraněnou sociálně profesní skupinu, aby ji bylo lze charakterizovat společnými převažujícími trendy ve vzdělání. Působili zde čeští i němečtí novináři a znalost německého jazyka patřila mezi českými žurnalisty k předpokládanému standardu, vždyť studium ve Vídni či Berlíně bylo pro ně samozřejmou možností. Jakkoliv není možné tento aspekt jednoznačně interpretovat ve vztahu ke vzdělávání novinářů, lze ho – spolu s tradicí nacházející

svůj původ v úloze, kterou část novinářů sehrávala v době formování novodobé české kulturní tradice – považovat za jeden z konstituujících prvků „českých“ představ o novinářském vzdělávání. Jde ostatně o dvě strany téže mince. Německo-české prostředí žurnalistiky v českých zemích nabídl jako jeden ze základních kamenů novinářského vzdělávání požadavek zvládnutí cizích jazyků, zatímco „národně obrozenecká“ tradice posílila zájem o mateřský jazyk a jeho zvládnutí jako nutnou podmínku výkonu novinářského povolání.

Za první pokus o české žurnalistické vzdělání lze zřejmě označit snahu Českého učení pro politické vědy v Praze ve školním roce 1913/14, kdy byly ke stálému cyklu přednášek samostatně pro žurnalisty pořádány doplňkové kurzy o autorském a tiskovém právu, o dějinách žurnalistiky, o charakteru novin, o novinářské technice a organizaci zpravodajství, o světovém zpravodajství a o administraci, inzerci a reklamě. K žurnalistickému kurzu patřila ještě rétorika a exkurze. Zájem novinářů o vzdělávání však zřejmě nebyl tehdy nijak přehnaný. Podle svědectví F. Grubera se „přednášky i specificky novinářské téžily daleko většímu zájmu širších kruhů posluchačstva nežli žurnalistů, pro něž byly určeny“.

Žurnalistika se od konce 19. století postupně stává oborem, jemuž veřejnost věnuje silici pozornost. Do popředí zájmu se dostávají i zkušenosti se žurnalistickým vzděláváním v jiných zemích. František Šelep poměrně obsírně informuje o žurnalistickém studiu na lipské univerzitě a upozorňuje, že „není bez chyb a nedostatků ... Snad v Německu pokládá prof. Bücher za zbytečno zdůrazňovati význam jazykového vzdělání. Avšak u nás to jistě zbytečným není, ba musilo by to býti jedním z nejdůležitějších úkolů praktické přípravy žurnalistické ...“

Tou dobou, pravda, mělo už žurnalistické vzdělání v Evropě i ve Spojených státech své první zkušenosti dávno za sebou, na různých místech vznikaly samostatné žurnalistické vzdělávací instituce a současně se žurnalistika etablovala na univerzitní půdě.

Jak se před sto lety četly noviny: na lavičce v parku; *Časopis Český svět*, září 1910

Není tedy divu, že v samostatném Československu se rovněž objevila potřeba takového vzdělání. Úsilí o nalezení optimální varianty bylo značné. I v důvodové zprávě k založení pozdější Svobodné školy politických nauk se konstatuje: „Počátky přípravných prací směřujících ke zřízení novinářského učení v Praze sahají již do roku 1920, kdy svolána byla za tím účelem do ministerstva školství a národní osvěty anketa, kterou zúčastnili se i zástupci české a německé žurnalistiky, jež se zřízení novinářského učení dožaduje.“ Cílem chystaných dvouletých kurzů byla vedle odborné vědecké přípravy k žurnalistickému povolání rovněž snaha připravit adepty a zájemce o techniku a organizaci žurnalistické práce v neširších politických ekonomických i kulturních vazbách.

Kurz byl koncipován jako čtyřsemestrální s řádným ukončením státní zkouškou. Podle předloženého návrhu se žurnalistické vzdělávání obsahově dělilo do tří skupin (citováno dle Grubera):

- a) pro žurnalistiku politickou
- b) pro žurnalistiku hospodářskou
- c) pro obor literárně-umělecký (feuilleton, kritika, vědecká, literární a umělecká, nauková publika, soudní síň, causerie místní, modní, společenská, sport apod.)

Bohužel však k realizaci těchto kurzů nedošlo, a tak se žurnalisté i nadále rekrutovali z nejrůznějších jiných oblastí. Škoda o to větší, že vybraní odborníci zaručovali vysokou úroveň, alespoň pokud lze soudit z významu těchto osobností v dějinách české vzdělanosti. Nelze zpětně hodnotit, zda by československá žurnalistika meziválečného období prodělala zásadní kvalitativní změnu tím, že by na univerzitě existovaly kurzy žurnalistiky, nesporně by to však znamenalo obohacení teoretické žurnalistické literatury. Je záhodnavé všimnout si, jaká jména se v souvislosti s žurnalistickou přípravou objevila. Mezi přednášejícími měli být například prof. Josef Šusta (přednáška Vývoj světové války a hlavní politické problémy moderní doby), Karel Čapek (Hlavní novodobé proudy filo-

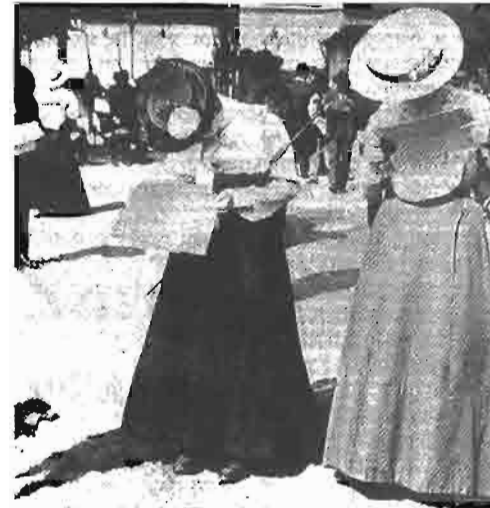

Jak se před sto lety četly noviny: ve chvíli oddechu

... v železničním kupé

... na městské promenádě

... a také po nedělním obědě

soufické), Karel Hoch (Dějiny, technika a organizace časopisectví), Jan Auerhan (Statistika všeobecná a československá) či F.X. Šalda (Dnešní literatura československá). Svědčí to mimo jiné i o tom, že tyto osobnosti vnímaly vzdělávání žurnalistů jako významnou aktivitu a studium novinářské profese a tisku jako důležitou disciplínu, jako součást univerzitního života.

Důžno podotknout, že ani mezi intelektuály a v samotné obci novinářské nepanovala jednota v názoru na novinářské vzdělávání. Zatímco jedni konstruovali studijní program, čerpali ze zahraničních zdrojů a dohadovali se se zástupci profese i univerzity, jiní se k možnosti novinářského vzdělávání stavěli skepticky. Odlišný názor na žurnalistické vzdělávání měl v této době kupříkladu Ferdinand Peroutka, který v květnu 1921 napsal: „... Pracuje se nyní u nás na zřízení vysoké školy pro novináře. Myslím, že tento chov na libé papoušky nemůže mít nikdy plného úspěchu, dokud se nestanou závažné změny v sociálním postavení novinářův. Dnes by majitel konce konců zůstal silnější než novinářská škola, která by nesvedla celkem nic více, než že by papouška naučila libezněji křičet, dokud se nepodaří učiniti ze žurnalistů lidi pokud možno svobodné...“

I v druhém případě zůstalo tedy pouze u návrhu, teprve třetí pokus se vydařil. Shodou okolností se tak první uskutečněný studijní program pro adepty novinářství otevřel na Masarykově univerzitě v Brně. V letním semestru 1925/26 tu měl profesor Arnošt Bláha, představitel strukturálně funkcionalistické sociologie, zařazenou přednášku nazvanou přímo *Základy žurnalistiky* a v zimním semestru 1927/28 docent Emanuel Chalupný, sociolog a filozof, přednášku

Sociologie žurnalistiky. Oba dva na přání redakce časopisu *Duch novin* podali krátkou informaci o obsahu svých kursů: A. Bláha konstatuje, že se věnoval především rozboru tří základních okruhů žurnalistiky, a to noetického, historického a ontologického. Přednáška, kterou si zapsalo 77 studentů, zahrnovala i osvětlení jedné neustále se opakující otázky, a to, jaké místo je vymezeno žurnalistice ve vědních oborech a vymezení jejího vztahu k hraničním oborům. Zatímco prof. Bláha se soustředil pouze na přednášku, prof. Chalupný konal kromě přednášky o sociologii žurnalistiky rovněž praktická cvičení.

První československý odborný časopis věnovaný žurnalistice, *Duch novin*, začíná vycházet v roce 1928, tedy právě v desátém roce trvání samostatné republiky. Na stránkách tohoto měsíčníku, spojeného především se jménem dr. O. Buttera, se poprvé formulovaly nejen představy o systému žurnalistiky, ale i nároky na ni, a tudíž i požadavky na žurnalistické vzdělávání. První ročník měsíčníku *Duch novin* nesl podtitul *Studium novin, péče o novinářství, umění čísti noviny*. Byl to časopis, jehož články dodnes udivují svou aktuálností a jejichž krédo lze aplikovat i na dnešní mediální oblast. Odborná úroveň statí věnovaných dějinám československého i zahraničního tisku zůstala bohužel dodnes bezkonkurenční. Po čtyřletém vydávání časopis v roce 1932 zanikl, a časopis Svobodné školy politických nauk *Tisk a politika* se tak stal jediným periodikem, které se systematicky zabývalo žurnalistickou teorií. Do jisté míry se ovšem zaniklý *Duch novin* snažila nahradit zvláštní rubrika o novinách v Bláhově *Sociologické revui*, kterou vydával sociologický seminář Masarykovy univerzity v Brně.

Ve stejném roce jako časopis *Duch novin* byla v Praze založena Svobodná škola politických nauk. „Škola byla více míněna jako ústav žurnalistické výchovy, avšak správná úvaha, že československý tisk není do té míry četný, aby mohl vstřebati všechny absolventy školy, vedla k tomu, že účel školy byl rozšířen na politickou vědu vůbec. Přesto však je Svobodná škola pokládána více za učení novinářské a její odchovanci se zpravidla ucházejí o praxi žurnalistickou,“ konstatuje Jaroslav Koudelka v publikaci *Noviny, co jsou a jak se dělají* (ta je ostatně nepřehlédnutelným počinem v další nezapomenuté oblasti, totiž v novinářské vzdělávací literatuře). Založení Svobodné školy politických nauk představuje významný krok na cestě k institucionalizaci novinářského vzdělávání.

Vznikem pražské Svobodné školy politických nauk však nekonečné spory o smysl a povahu vzdělávání novinářů. O žurnalistickém vzdělání se ve dvacátých letech vedly v Československu dlouhé diskuse, mezi odpůrci odborného novinářského vzdělání patřil i R. Kopecký, který konstatuje: „I dnes, bez novinářské školy, jest možno nabýti vzdělání potřebného pro žurnalistu, tím spíše, že novinář musí se specialisovati a musí býti znalcem alespoň ve svém oboru. Těchto vědomostí dostane se mu spíše na odborném učilišti než na novinářské škole, žurnalistické praxi pak naučí se v krátkosti i redakci samé. Minul již čas všeučelství, kteří dovedli psáti o všem se stejnou neostýchavostí a neznalostí, alespoň měl minouti. Žel, že v našich listech straší stále ještě lidé, kteří rozumí všemu, nebo se alespoň domnívají všemu rozuměti... Škola nezamezí přílivu nekvalifikovaných zřizenců do žurnalistiky již proto, že zaměstnavatelé budou i nadále vybíráti toho,

kdo se jim hodí pro jejich speciální účele, které nejsou vždy v souladu s prospěchem čestného a kultuře prospěšného žurnalistu ...“

Výnosem Ministerstva školství a národní osvěty ze dne 25. dubna 1928 č. 54130/28-IV byl vyhlášen přechodný statut Svobodné školy politických nauk čímž byla škola de facto zřízena, a tak umožněno zahájení výuky už od školního roku 1928. Záměrem školy bylo vzdělávat v oblasti politické, ekonomické sociální a v žurnalistice zájemce o práci ve veřejné sféře. Kurzy byly koncipované jako dvouleté a ukončeny byly podle statutu kolokvijními zkouškami, které však nebyly podmínkou pro vydání absolutoria.

Většina studentů nenavštěvovala přednášky a se mináře této školy kvůli získání nějakého vysvědčení jelikož mnozí z nich měli již ukončené jiné vzdělání ale pro kvalitu přednášek a jejich tematické zaměření Nebyla to velká škola, ročně jí prošlo něco málo přes sto studentů. Zájem o studium na škole stoupal rok od roku a největší hodnoty dosáhl počet studentů v podzimním trimestru roku 1936, kdy se zapsalo 210 studentů. „...z řádných posluchačů je 174 mužů a 2 žen. Na oddělení obecném je zapsáno 91, na novinářském 104 studujících. Jeví se tedy zájem o oddělení novinářské,“ konstatuje již připomenutá statistika.

První dva roky neměla škola ani svou vlastní budovu a využívala posluchárny právnické fakulty v Karolinu. Od počátku měla dva směry – „obecný a „novinářský“. V roce 1930 byly škole přiděleny místnosti v Krakovské ulici. Mezi pedagogy této školy patřily přední osobnosti v oblasti sociologie, historie politiky, národohospodářství a vědy o žurnalistice Podle provizorního statutu (definitivní nebyl nikdy

přijat) byla vyučovacím a jednacím jazykem čeština, avšak přednášky i cvičení se mohly „také konati v jazyku německém a také v kterémkoli jazyku jiném...“.

Nelze uvést všechny přednášející, avšak z oboru žurnalistického je zajímavé připomenout si alespoň ty, kteří s oborem spolupracovali trvaleji. Patřili mezi ně ředitel Emil Čermák, vládní rada a ředitel Československé tiskové kanceláře, s přednáškami o novinářském zpravodajství a reportáži, vrchní min. kom. JUDr. Walter Wohryzek s obecnou přednáškou v němčině o novinách či JUDr. F. Bacher, redaktor německého deníku Bohemia, který se věnoval především ekonomickému zpravodajství. Opomenout rozhodně nelze tak významnou postavu, jakou byl dr. Karel Hoch, jenž se věnoval nejen žurnalistickým cvičením, ale především historii a současnosti žurnalistiky, včetně teoretického zázemí oboru. Není možné opominout ani Jana Hrabánka a jeho přednášky o tiskovém a redaktorském zákonu či brněnského prof. Hugo Trauba s přednáškami o rétorice.

Význam Svobodné školy politických nauk nespočíval však jen ve vlastní pedagogické práci. Škola byla i vydavatelem časopisu *Tisk a politika*, o němž již byla řeč. Na stránkách časopisu probíhaly zasvěcené diskuse o postavení žurnalistiky ve společnosti, časopis pravidelně zveřejňoval nejen učební plány na další trimestry a informace o složení uchazečů či absolventů, ale i stesky o nedostatečném novinářském vzdělání u nás. „*Je-li v našich dobových poměrech každá práce a produktivní činnost napůl veřejnou, je samozřejmou potřebou, aby každý moderní občan byl na půl novinářem. Veřejná správa a všechny orgány našeho veřejného života, stejně jako náš průmysl a velká soukromá povolání, jsou nemyslitelná bez svého vyzbrojení též novinářsky vzdělanými vedoucími silami. Význam našeho vlastního ústavu novinářské výchovy bude teprve pochopen a doceněn,*“ konstatuje J. Koudelka v roce 1936. Volání J. Koudelky po uznání významu novinářského studijního programu na Svobodné škole politických nauk zůstalo ve své době oslyšeno a ani vývoj v dalších letech nepřál rozvíjení tradice, kterou Škola slibovala založit. Do značné míry zůstává význam Školy pro novinářské vzdělávání v Čechách nedoceněn dodnes.

Ironií osudu byla vlastně žurnalistika jako univerzitní obor v našich zemích zavedena na Karlově univerzitě až po okupaci Československa. Na německé filosofické fakultě byl založen *Institut für Zeitungswissenschaft*, vedený profesorem Josefem Märzem.

Není snad třeba připomínat, že v období 1939–1945 působil tisk na území protektorátu Čech a Moravy v podmínkách zcela odlišných od těch, jimž přivykl v meziválečném období. O proměně oficiálních nároků na roli novinářů v protektorátních podmínkách určovaných nacionálně socialistickou ideologií svědčí

například článek W. Wolframa von Wolmara uveřejněný v Národní politice. Autor v textu srovnává „kapitalistický“ tisk s tiskem „socialistickým“ a mimo jiné připomíná, že „...proti tomuto tisku stojí socialistický německý tisk, který slouží všemu lidu a tím také státu. Na místo někdejšího „zůřivého reportéra“ nastupuje redaktor, socialista, který chápe svůj úkol jako službu lidu, celku, a při všem jednání si klade otázku, jak tím prospějí celku?“

Po druhé světové válce začínají úvahy o potřebě žurnalistického vzdělávání opět ozvat a hned v roce 1945 se uvažuje o zavedení krátkodobých kurzů, které by řešily okamžitý nedostatek kvalifikovaných novinářů. Na podnět přípravného výboru Svazu českých novinářů vznikla Vysoká škola politická a sociální (profesorem novinářské vědy byl jmenován dr. František Bauer, který nasbíral potřebné zkušenosti jako ředitel novinářského semináře na Svobodné škole politických nauk, děkanem školy se stal dr. Radim Foustka). Téměř současně, v roce 1946, vznikl lektorát novinářství na Karlově univerzitě (lektorem se stal dr. Jaromír Malý). V roce 1947 vznikl lektorát žurnalistiky i na univerzitě Fr. Palackého v Olomouci (lektorem byl jmenován dr. Augustin Uher). Česká společnost tak směřuje k dobově přijatelnému a uznávanému modelu souběžné univerzitní i mimouniverzitní přípravy adeptů novinářství. Není bez zajímavosti, že univerzitní vzdělání k sobě od počátku přitahuje akademický přístup ke vzdělávání novinářů, který nebývá bez výhrad akceptován zástupci profese samé.

Rok 1948 dal podnět k celé řadě zásadních změn ve struktuře pomaturitního vzdělávání, změn, které se nemohly vyhnout ani vzdělávání novinářů. Období 1948–1989 si zasluhuje samostatnou studii, která jistě odhalí vnitřní členění celého období přinejmenším na úsek do roku 1972 (vznik fakulty žurnalistiky na UK) a dobu následující. Východiskem k těmto úvahám může snad být konstatování, že Vysoká škola politická a sociální byla v roce 1952 přebudována na Vysokou školu politických a hospodářských věd a předměty zaměřené přímo na studium novinářství byly podstatně redukovány. V roce 1952 byla tato škola zrušena a počíná se období (téměř) výlučného studia novinářství na Karlově univerzitě.

Literatura: E. Chalupný: Sociologie žurnalistiky, in: *Duch novin* 1, 1928; J. Koudelka, *Noviny, co jsou a jak se dělají*, Praha 1932; W. W. von Wolmar: Od kapitalistického k socialistickému tisku, *Národní politika* 28. 7. 1940; J. Jehl, *Novinářská věda na vysoké škole, Národní osvobození*, 18. 5. 1947.

PhDr. Jan JIRÁK (nar. 1958) kromě překládání působí též na katedře masové komunikace IKSŽ FSV UK, kde se zabývá současnými sdělovacími médii.